

tem dodali še nekaj sto novih, približno 20 odstotkov slovarskih sestavkov prve izdaje pa je bilo spremenjenih, nekateri bolj, drugi manj. Splošnoslovaropisna skupina je prenovo pripravljala poldrugo leto.

SSKJ je naš temeljni informativno-normativni slovar; v njem najdemo mnogo besed, ne samo knjižnih, zato je treba slovarski sestavek vedno brati kot celoto. Samo iz celote namreč izvemo, ali je beseda knjižno nevtralna, pogovorna, morda celo vulgarna. Naj navedem dve besedi, ki se začneta s *f* in ju ima SSKJ², a nista knjižno nevtralni, sta izrazito pogovorni, saj ju ne bi uporabili npr. pri pisanju kake prošnje: *ful* in *fuzbal*. Tisto, ki ste jo zdaj morda pričakovali, ima že prva izdaja.

Za dovršen del današnjih uporabnikov velja, da slovarje raje uporabljajo v računalniški obliki kot v klasično tiskani knjigi. Slovar je zato izšel tudi na spletu, dostopen je torej na računalnikih, tablicah in pametnih telefonih. A noben slovar ni popoln, tudi SSKJ² ne. Če bomo v njem iskali kako zelo staro besedo, ki že davno ni več v rabi, npr. *antverhar* – ta je nekdaj pomenila »rokodelec« –, je ne bomo našli, prav tako v njem ne bomo našli kake zelo mlade, npr. *selfi*. Tudi kake ozko strokovne besede ne bomo našli, npr. *posipnik*, ki v farmaciji označuje »pripravo za nanašanje praškov na kožo s posipanjem«. Zato smo na inštitutu zasnovali slovarsko spletišče z imenom Fran (ime dolgujemo Franu Ramovšu, ustanovitelju našega inštituta, soustanovitelju Univerze v Ljubljani in SAZU in najpomembnejšemu slovenskemu jezikoslovcu 20. stoletja), v katerem bomo z enim iskalnikom lahko iskali po 20 slovarjih hkrati, obenem pa dobili tudi podatke iz jezikovnih svetovalnic in besedilnih korpusov. Spletišče bo začelo delovati 14. oktobra na naslovu www.fran.si. O njem bi lahko govoril zelo dolgo, a ne bom. Oglejte si ga čez dva tedna, ko bo na voljo. Povem naj le to, da bo vseboval prek pol milijona slovarskih sestavkov z verodostojno vsebino, da bomo poleg splošno znanih besed v njem našli tudi že davno pozabljene, npr. *glavnja*, *samveč*, pa tudi tako nove, kot npr. *selfi*, *skike*, za katere še ne vemo, ali se bodo uveljavile, kakor koli pre naredile ali zamrle.

Marko Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

GLASOSLOVNI IN OBLIKOSLOVNI PODATKI V SPLOŠNEM RAZLAGALNEM SLOVARJU

Enojezični splošni razlagalni slovarji prinašajo različne vrste glasoslovnih in oblikoslovnih podatkov, kar je odvisno zlasti od naglasnih in oblikovnih značilnosti obravnavanega jezika. Za knjižno slovenščino, ki nima stalnega naglasnega mesta in pozna dve enakovredni vrsti naglaševanja, povrhu vsega pa je tudi oblikoslovno zelo bogata, je poleg onaglasitve slovarskih iztočnic,

prikaza izgovarjave zelo smiselno tudi navajanje pregibnostno-naglasnih vzorcev.

Druga izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ²) prinaša med drugim tudi nekaj posodobitev glasoslovnih podatkov. Izgovorno nepredvidljive in težje predvidljive iztočnice imajo izgovor izpisan v celoti. Vse nepodomačeno zapisane iztočnice, pri katerih zakonitost ujemanja med črko in glasom, ki je sicer značilna za slovensko knjižno izreko, ni uresničena, niso onaglašene, naglas je naveden pri izpisu izgovarjave za oblikoslovnimi končaji med oglatima oklepajema. Vse podomačene oblike prevzetih besed so onaglašene (SSKJ: **allégro** [ale-], SSKJ²: **allegro** [alégro]; SSKJ: **angína péc toris** [-kt-], SSKJ²: **angina pectoris** [angína péktoris]; **lizing** tudi leasing -a [líz-], SSKJ²: **líz ing** tudi leasing [lízing-]). Pri prikazu izgovarjave so zabeležene tudi zvenečnostne premene in položajne različice fonema *v* (**basketball** -a [báskedbol], **wildovski** -a -o [vájldouški]), v izglasju besede pa tovrstne premene nakazuje levostični vezaj (**présing** tudi pressing -a [présing-], **solzàv** -áva -o [soúzav-]). Spremenjeno je tudi naglasno znamenje nad samoglasnikoma *e* in *o* v položaju pred istozložnim ali raznozložnim *j* oz. *v* (*ú*). V obeh navedenih primerih sta označena s strešico (*vějnat*, *brodôvje*; *vēja*, *obnôva*).

S stališča sodobne jezikovne rabe, ki je bila ugotovljena z metodo anketiranja govorcev knjižnega jezika, so bile preučene tudi nekatere naglasne dvojnice iztočničnih enot, s čimer so bile ugotovljene tendence naglaševanja v sodobni knjižni slovenščini. Naj izpostavimo zgolj nekaj naglasnih sprememb, ki so se zgodile v času od prve do druge izdaje SSKJ: a) Pri besedju, tvorjenem s kratkonaglašeno pripono *-ént*, opazamo v odvisnih sklonih prevlado široke kakovosti naglašene samoglasnika, oblike z ozko kakovostjo *e*-ja se v sodobni knjižni slovenščini pojavljajo redkeje (SSKJ: **absolvènt** -énta in -énta, SSKJ²: **absolvènt** -énta tudi -énta). Večina novejših tovrstnih besed pozna le široko kakovost *e*-ja (**energènt** -énta) ali pa se ozki naglašeni *e* pojavlja kot manj navadna izgovorna dvojnica (**repelènt** -énta tudi -énta). b) Pri nekaterih trizložnicah beležimo ustalitev naglasa na drugem zlogu, naglas na prvem zlogu je v sodobni knjižni slovenščini manj običajen (SSKJ: **palúba** in páluba -e, SSKJ²: **palúba** tudi páluba -e; SSKJ: **dínamo** tudi dinámo -a, SSKJ²: **dínámo** tudi dinámo -a). c) Pri prevzetih dvožložnicah, ki se končujejo na nenaglašeni *-u*, opazamo pomik naglasa (SSKJ: **ému** tudi emú -ja, SSKJ²: **emú** tudi ému -ja; SSKJ: **íglu** in íglú -ja, SSKJ²: **íglú** tudi íglu -ja; SSKJ: **zebú** -ja; SSKJ²: **zebú** tudi zébu -ja). Rezultati anket nakazujejo, da je tak razvoj značilen tudi za novejše besede tega tipa (SSKJ²: **gurú** tudi gúru -ja, **haikú** tudi háiku -ja).

Pri pripravi druge izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika smo opazili tudi nekaj iztočničnih enot, pri katerih v prvi izdaji še ni bilo izkazanega dvojničnega naglaševanja, druga pa prinaša podatke o naglasnih dvojnica, npr. SSKJ: **katámaran** -a, SSKJ²: **katamarán** tudi katámaran -a. Ugotovljen naglasni razvoj potrjuje tudi novejša beseda *trimarán*, ki je uvrščena v Sprotni slovar slovenskega jezika (SSSJ) in se naglašuje le na zadnjem zlogu. Do sprememb na naglasni ravni je prišlo tudi pri nekaterih pridevnikih, kot je denimo *dohodkoven* (SSKJ: **dohódkoven** -vna -o, SSKJ²: **dohodkôven** tudi dohódkoven -vna

-o), kjer v sodobni slovenščini pogosto prihaja do pomika naglasa. Nekateri tovrstni pridevniki izkazujejo dvojnično naglaševanje že v prvi izdaji SSKJ-ja (npr. *kosoven, popkoven, skladoven, slikoven, stavkoven, znakovnen, zvokoven*), pri drugih pa dvojničnega naglaševanja v času nastajanja SSKJ-ja še ni bilo (npr. *dohodkoven, enozvezkoven, listkoven, načinoven, podatkovnen*). V drugi izdaji je naglasno mesto pri teh pridevnikih usklajeno s tendencami naglaševanja v sodobni knjižni slovenščini; pri nekaterih pridevnikih je pomik naglasa že popolnoma uveljavljen in oblika brez pomika naglasa postopno izginja iz rabe, pri drugih pa se oblika s pomaknjenim naglasom šele uveljavlja oz. soobstaja enakovredno z obliko brez pomaknjene naglasa.

Novi temeljni informativno-normativni razlagalni slovar slovenskega knjižnega jezika bo prinašal podatke o jakostnem in tonemskem naglasu, izgovarjavi in pregibnostno-naglasnih vzorcih knjižne slovenščine. Glasoslovni in oblikoslovni podatki bodo prikazani v zavihku Izgovarjava in oblike. Najprej bo naveden jakostno in tonemsko onaglašeni izgovor iztočnične enote, kjer bo s klikom na ikono zvočnika uporabnik lahko dostopal tudi do studijskega posnetka izgovarjave. Prikazu izgovora bodo sledili pregibnostno-naglasni vzorci, ki bodo vsebovali tudi vse ugotovljene naglasne in oblikovne dvojnice. Vsi vzorci bodo prikazani tudi v tiskani različici slovarja, in sicer v slovarskem uvodu, na koncu zaglavja slovarskega sestavka pa bodo navedene zgolj številčno-črkovne oznake, ki bodo nakazovale ustrezni pregibnostno-naglasni vzorec. Številčno-črkovno oznako bodo imele tudi nekatere nepregibne besedne vrste, ki so v gradivu izpričane v več različnih oblikah.

Pregibnostno-naglasni vzorci bodo razvrščeni na osnovi tonemskega naglasa in oblikovnih posebnosti posameznih pregibnih besednih vrst. Prinašali bodo podatke za vse sklonske oblike, vsa števila, vse spole in osebe. Pri pridevniški sklanjatvi bodo poleg osnovne pridevniške sklanjatve prikazane tudi stopnjevanne oblike. V okviru vzorcev za glagol bodo obravnavane nezložene osebne in neosebne glagolske oblike. Glagoli bodo glede na nedoločniško in sedanjiško pripono razdeljeni v sedem glagolskih vrst, znotraj teh vrst pa še na posamezne naglasne tipe, oblikovane na podlagi tonemskega naglasa nedoločnika in prve ter druge osebe ednine.

Pri pripravi pregibnostno-naglasnih vzorcev bo posebna pozornost namenjena tonemskemu naglasu, ki ga slovar sodobne knjižne slovenščine nikakor ne sme prezreti. Prvi zapis o tonemskem naglasu imamo z začetka 19. stoletja, ko je Valentin Vodnik v svoji slovnici *Pisemnost ali gramatika za perve šole* ponazoril pomenskorazločevalno vlogo slovenskih tonemov na dveh znanih protistavah *Jutrišnji dān nam kruh še ni dān* in *Ga popade za vrāt in nese do vrāt*. O tonemskem naglaševanju so pisali številni domači in tuji jezikoslovci. Kot zanimivost dodajamo, da je v Slovensko-nemškem slovarju M. Pleteršnika tonemski naglas del pisne podobe iztočnice. Pleteršnik jakostnega naglaševanja niti ne omenja, kar kaže, da mu je tonemsko naglaševanje predstavljalo pomemben del slovenske knjižne norme. V poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika iz leta 1964 je bil tonemski naglas naveden na zapisu izgovarjave, ki je bila prikazana v celoti. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika pa je tonemsko

naglaševanje prikazano na koncu zaglavja med okroglima oklepajema, medtem ko so v uvodu slovarja navedene izčrpnne Sheme za tonemski naglas, ki jih je izdelal J. Rigler.

Tonemski naglas ima v sodobni slovenščini v mnogo primerih pomenskorazločevalno vlogo, ki jo izkazujejo tako izhodiščne slovarske oblike uslovarjenih besed (*válček* »ples«, *válček* »manjšalnica od val«; *šíbica* »manjšalnica od šiba«, *šíbica* »vžigalica«) kot tudi celotni pregibnostno-naglasnih vzorci posameznih pregibnih besednih vrst (*sódi* »glagol soditi«, *sôdi* »samostalnik sod«; *máčka* »rodilniška oblika od samostalnika máček«, *mâčka* »mačja samica«). Poleg nesporne vrednosti, ki ga ima tonemsko naglaševanje za jezikoslovne raziskave, prinaša tudi dragocene podatke o zgodovini slovenskega (knjižnega) jezika. Tako denimo samostalnik *óče* v molitvi *óče náš* v knjižni slovenščini ohranja visoki ton (cirkumfleks), kar predstavlja ostanek nekdanjega zvalnika.

J. Rigler je pri ugotavljanju tonemskega naglasa v knjižni slovenščini uporabljal metodo anketiranja tonemsko govorečih izobražencev. Zapis tonema ni bil zgolj rezultat anket, ampak je bila izvedena tudi določena sistemizacija rešitev. Novi slovar slovenskega knjižnega jezika bo prinašal tendence tonemskega naglaševanja v sodobni knjižni slovenščini, ki bodo prav tako ugotovljene z metodo anketiranja tonemskih govorcev knjižne slovenščine. V prvi vrsti bo ugotovljena sodobna jezikovna raba tonemskih dvojnic, in sicer zlasti tistih, ki so v Shemah za tonemski naglas povezane s kvalifikatorjem »ali tudi«.

Merila pri izboru anketirancev so večplastna. Anketirani bodo tonemski govorci različnih starostnih skupin, ki so v stiku z govorjenim knjižnim jezikom in prihajajo iz osrednjega slovenskega narečnega prostora. Anketirance bodo sestavljali ljudje različnih poklicev, tudi javni govorci, ki so večinoma govorno izobraženi in imajo pomemben vpliv na oblikovanje knjižne norme. Raziskava bo osnovana na branih, vnaprej pripravljenih besedilih, kar predstavlja enega izmed pomembnih položajev rabe govorjenega knjižnega jezika.

Onaglašeni pregibnostno-naglasni vzorci za vse pregibne besedne vrste predstavljajo noviteto in so tako z jezikoslovnega kot uporabniškega vidika pomemben prispevek k sodobnemu slovenskemu slovaropisju in večji obvestilnosti slovarja, saj uporabniku slovarja na pregleden način prinašajo več vrst glasoslovnih in oblikoslovnih podatkov o obravnavani iztočnični enoti (jakostni in tonemski naglas, kolikostne in kakovostne premene naglašene samoglasnika, tonemske premene pri pregibanju, ustrezno okvalificirane naglasne in oblikovne dvojnice, podatke o morebitnem samomnožinskem ali samoedninskem pregibanju, podatke o kategoriji živosti ...). Natančen in sistematičen opis pravorečja in oblikoslovja, ki bo obenem skušal podati čim bolj objektivno podobo jezikovnega stanja sodobne knjižne slovenščine, predstavlja tudi osnovo za nadaljnje naglasoslovne in oblikoslovne raziskave slovenskega (govorjenega) knjižnega jezika.

Tanja Mirtič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana